

КВАЛІМЕТРИЧНА МОДЕЛЬ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

QUALIMETRIC MODEL OF EDUCATION QUALITY MONITORING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Стаття присвячена актуальній проблемі ефективності моніторингу якості освіти у закладі вищої освіти. Моніторинг відповідає за зворотний зв'язок у системі внутрішнього забезпечення якості освіти. Метою дослідження є розроблення та обґрунтування факторно-критеріальної моделі ефективності моніторингу якості освіти. Для написання статті використані такі методи наукового пізнання: аналіз, факторно-критеріальне моделювання, метод Дельфі. Під моніторингом якості освіти у закладі вищої освіти ми розуміємо інформаційно-аналітичну систему, що постійно оновлюється на основі безперервного (циклічного) відстеження стану і динаміки змін якості освіти. Моніторинг здійснюється з метою прогнозування її подальшого розвитку, вироблення ефективних управлінських рішень та постійного покращення якості освіти та освітньої діяльності. Охарактеризовано основні підходи до визначення сутності поняття «ефективність»: досягнення ефекту або результату; співвідношення результату і витрат; комплексна оцінка результатів використання всіх видів ресурсів; рівень досягнення поставлених цілей; реалізація цілей за прийнятного співвідношення витрат і результатів. З'ясовано, що ефективність моніторингу якості освіти доцільно розглядати з позицій підходу досягнення мети. Ефективність моніторингу якості освіти у закладі вищої освіти розглядається як ступінь досягнення цілей моніторингу якості освіти, якісне виконання та забезпечення взаємодії всіх його функцій, урахування соціально-психологічних чинників під час здійснення моніторингових процедур. На основі кваліметричного підходу розроблено факторно-критеріальну модель ефективності моніторингу якості освіти. Обчислено вагові коефіцієнти для кожного параметра, фактору і критерію. Особливістю цієї моделі є можливість адаптації до специфіки системи внутрішнього моніторингу якості освіти у закладах вищої освіти, що забезпечує її варіативність.

Ключові слова: моніторинг, якість освіти, ефективність, вища освіта, заклад вищої освіти, факторно-критеріальна модель.

The article is devoted to the topical problem of the effectiveness of monitoring the quality of education in higher education. Monitoring provides feedback in the internal quality assurance system of education. The aim of the study was to develop and substantiate a factor-criterion model of the effectiveness of monitoring the quality of education. The following methods of scientific cognition were used to write the article: analysis, factor-criterion modeling, Delphi method. By monitoring the quality of education in a higher education institution, we mean an information-analytical system that is constantly updated on the basis of continuous (cyclical) monitoring of the state and dynamics of changes in the quality of education. Monitoring is carried out in order to predict its further development, develop effective management decisions and continuous improvement of the quality of education and educational activities. The main approaches to defining the essence of the concept of "efficiency" are characterized: achievement of effect or result; the ratio of result and cost; comprehensive assessment of the results of the use of all types of resources; the degree of achievement of goals; realization of the purposes at an acceptable parity of expenses and results. It was found that the effectiveness of monitoring the quality of education should be considered from the standpoint of the approach to achieving the goal. The effectiveness of monitoring the quality of education in higher education is seen as the degree of achievement of the goals of monitoring the quality of education, quality performance and ensuring the interaction of all its functions, taking into account socio-psychological factors in monitoring procedures. On the basis of the qualimetric approach the factor-criterion model of efficiency of monitoring of quality of education is developed. The weights for each parameter, factor and criterion are calculated. The peculiarity of this model is the ability to adapt to the specifics of the system of internal monitoring of the quality of education in the institution of higher education, which ensures its variability.

Key words: monitoring, quality of education, efficiency, higher education, institution of higher education, factor-criterion model.

УДК 371.315.6:51
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/38.42>

Анненкова І.П.,
докт. пед. наук, доцент,
професор кафедри педагогіки
Одеського національного університету
імені Іллі Мечникова

Кузнєцова Н.В.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
КЗВО «Одеська академія неперервної
освіти Одеської обласної ради»

Постановка проблеми в загальному вигляді. За сучасних соціально-економічних умов підвищується відповідальність закладів вищої освіти (далі – ЗВО) за якість підготовки випускників, причому не тільки перед державою, але й перед молодими фахівцями, які мають пройти кризу жорсткий відбір на ринку праці. У Берлінському комюніке країн-учасниць Болонського процесу (2003 р.) підкреслюється, що згідно з принципами автономії навчальних закладів пер-

винна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі [10]. Досвід провідних закордонних і вітчизняних ЗВО свідчить про те, що їхній успіх багато в чому залежить від орієнтації на споживача через створення власних систем менеджменту якості. Моніторинг якості освіти – складник цієї системи, основною функцією якого є інформаційне обслуговування управління якістю освіти та освітньої діяльності у ЗВО.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблеми становлення та розвитку моніторингу якості освіти в Україні досліджували І. Булах, С. Бабінець, Т. Волобуєва, О. Локшина, Л. Чернікова; моніторинг якості освіти на міжнародному рівні розглядали С. Вербицька, М. Кісіль, О. Локшина, Т. Лукіна, О. Ляшенко. Наукові основи моніторингу як засобу управління якістю освіти розробляли Г. Єльнікова, О. Касьянова, К. Крутій, З. Рябова; а моніторинг якості освіти у закладі вищої освіти – В. Зінченко, Л. Коробович, Г. Красильникова, С. Кретович, Г. Цехмістрова, Н. Фоменко, Є. Хриков. Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції досліджують О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима та інші. Дослідження різноманітних теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності поняття «ефективність» здійснено в наукових працях багатьох вітчизняних і закордонних учених. Серед них – В. Андрійчук, А. Виварець, О. Герасимов, Е.Дж. Долан, П. Друкер, О. Кузнєцова, О. Літвінов, К. Макконелл, Т. Морщенок, К. Прокоф'єва, О. Рябова, Є. Штеле та інші. Узагальнюючи результати проведеного теоретичного дослідження, можна констатувати, що, незважаючи на наявність у сучасній педагогічній науці досліджень, присвячених моніторингу якості вищої освіти у ЗВО, не досить розкритими залишаються питання його ефективності.

Метою статті є розроблення та обґрунтування факторно-критеріальної моделі ефективності моніторингу якості освіти у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Не висвітлюючи докладно результати проведеного аналізу, відзначимо, що у своєму дослідженні під моніторингом якості освіти у ЗВО ми розуміємо інформаційно-аналітичну систему, що постійно оновлюється на основі безперервного (циклічного) відстеження стану і динаміки змін якості освіти з метою прогнозування її подальшого розвитку, вироблення ефективних управлінських рішень та постійного покращення якості.

Аналіз наукових праць в галузі економіки та менеджменту свідчить, що сьогодні немає єдиного підходу до визначення поняття «ефективність». Цілком слушною є думка О. Герасимова про те, що ефективність – це складна, багатогранна, комплексна категорія. Наявність різних концепцій щодо сутності ефективності зумовлена, на погляд вченого, різними теоретичними позиціями з приводу її аналізу, виокремленням якогось одного аспекту щодо вирішення загальної проблеми [4, с. 28].

В загальному уявленні ефективність (у перекладі з латинської – дієвий, продуктивний, що дає результат) характеризує розвинені системи, процеси, явища [16].

Існують різні підходи до визначення сутності категорії «ефективність». Так, наприклад,

К. Прокоф'єва виокремлює два підходи до визначення цієї категорії. Перший підхід розкриває ефективність у значенні результативності, тобто як співвідношення «витрати – результати». Другий підхід характеризує ефективність з позиції досягнення мети, він відповідає на питання, наскільки досягнуто поставленої мети [14, с. 255–256]. На думку дослідниці, ці два підходи не суперечать один одному, оскільки підхід до розгляду ефективності з позиції досягнення мети має більш складний характер, критерієм цього підходу є відповідність фактичного результату поставленій меті [14, с. 257].

О. Літвінов та А. Журенко [11, с. 77], визначаючи сутність поняття «економічна ефективність», виокремили три основних підходи до її розгляду:

– по-перше, як відношення отриманого економічного ефекту до витрат ресурсів, що зумовили одержання цього результату. Так, наприклад, В. Андрійчук вважає, що ефективність – це результативність певної дії чи процесу, яку можна виміряти співвідношенням між одержаним результатом та витратами, що були понесені для його досягнення [1];

– по-друге, як комплексну оцінку результатів використання всіх видів ресурсів. Зокрема, І. Павленко визначає ефективність як сукупну оцінку результатів використання матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів підприємства для виробництва товарів чи надання послуг за певний період [12]. Н. Романюк пропонує визначення економічної ефективності як показника, що відображає оптимальне поєднання витрат праці, ресурсів та капіталу в процесі економічної діяльності [15, с. 50];

– по-третє, як рівень досягнення поставлених цілей. Так, наприклад, А. Виварець, Л. Дістергефт стверджують, що у загальному сенсі ефективність будь-якого процесу, будь-якого виду діяльності характеризує ступінь досягнення поставленої мети [5]. Аналогічне визначення подає А. Шегда: «ефективність притаманна цілеспрямованій взаємодії і відображає передусім ступінь досягнення мети» [18, с. 507]. Е.Дж. Долан трактує ефективність як вибір вірних цілей, на яких фокусується вся енергія підприємства [8]. Ю. Сурмін розглядає ефективність як показник успішності функціонування системи для досягнення поставлених цілей [17]. П. Дженстер, Д. Хассі вважають, що ефективність полягає в тому, щоб організація належним чином виконувала те, що необхідно [6, с. 39].

Деякі інші підходи до визначення сутності категорії «ефективність» виокремлюють Є. Штеле, О. Вечерковська. До них належать: 1) досягнення ефекту або результату; 2) співвідношення результату і витрат; 3) реалізація цілей за прийнятого співвідношення витрат і результатів [19, с. 937].

При цьому авторки розглядають поняття «ефективність» з позицій другого підходу і визначають її

як співвідношення будь-якого вимірювання результатів економічної діяльності суб'єкта (процесу) з витратами на досягнення цих показників [19, с. 939].

Представником третього підходу можна вважати Н. Подольчака, який під ефективністю розуміє явище, що характеризує оптимальність цілеспрямованої дії, способу, механізму реалізації або стану суб'єкта за наявності альтернатив. Вона проявляється через різницю (відмінність) між метою та отриманими результатами, враховуючи затрачені ресурси, встановлені цілі, обставини зовнішнього середовища та часові межі [13, с. 205].

М. Бричко, проаналізувавши праці вітчизняних і закордонних науковців з проблем визначення категорії «ефективність», дійшла висновку, що найчастіше це поняття визначається як результат діяльності, що відповідає поставленим цілям без врахування залучених витрат чи ресурсів [3, с. 99–100]. Такий підхід для здійснення кількісної оцінки рівня ефективності передбачає необхідність зіставлення фактично отриманого ефекту з його очікуваним чи запланованим розміром, що визначається внаслідок досягнення поставленої мети [20; 3, с. 100].

К. Прокоф'єва наголошує, що функція досягнення мети має важливе значення при визначенні ефективності. Ефективність, розглянута з позиції досягнення мети, характеризує якість отриманого результату [14, с. 257].

Слід зауважити, що дослідження ефективності моніторингу якості освіти є складною педагогічною та управлінською проблемою: науковий пошук напрямів її вирішення не завершений, більш-менш універсальної методики не створено.

У нашому дослідженні тлумачення поняття «ефективність моніторингу якості освіти» буде ґрунтуватися на позиції науковців О. Виварця, Л. Дістергефта, Ю. Сурміна, П. Дженстера, Д. Хассі. Під ефективністю моніторингу якості освіти ми розуміємо ступінь досягнення цілей моніторингу якості освіти, якісне виконання та забезпечення взаємодії всіх його функцій, врахування соціально-психологічних чинників під час здійснення моніторингових процедур.

Ефективність моніторингу якості освіти характеризується позитивною динамікою змін рівня якості освіти та освітньої діяльності у ЗВО, рівня задоволеності здобувачів освіти якістю підготовки, умовами навчання, позитивними результатами зовнішнього оцінювання якості освіти; вона залежить від відповідності організаційно-педагогічних умов цілям і концептуальним основам моніторингу якості освіти.

У процесі дослідження ми спирались на концептуальні положення вивчення ефективності моніторингу, визначені у роботі І. Анненкової [2]:

– методологічним фундаментом визначення ефективності моніторингу якості освіти є поло-

ження про те, що головним ефектом від його впровадження має бути реальне поліпшення якості освіти та освітньої діяльності у ЗВО;

– при відборі критеріїв, показників та методик вивчення ефективності моніторингу слід використовувати науково обґрунтований підхід, що виключає випадковий добір діагностичних засобів;

– діагностика зміни ситуації, що характеризує динаміку в якості освіти, а не одноразові зрізи, має бути покладена в основу розробки рекомендацій і висновків за результатами вивчення ефективності моніторингу. Доцільно проводити багаторічне діагностичне дослідження за незмінними критеріями та методиками, а також продумати і створити систему зберігання та інтерпретації одержуваної упродовж декількох років інформації;

– діагностичний інструментарій для визначення ефективності моніторингу якості освіти не повинен бути громіздким і вимагати великої кількості часу і сил для підготовки, проведення, вивчення та оброблення отриманих результатів [2].

Визначення моніторингу якості освіти як системного утворення дозволяє проєктувати його ідеальну модель та вимірники (кваліметричні стандарти).

Розроблення кваліметричної моделі ефективності моніторингу якості освіти у ЗВО здійснювалось відповідно до методологічних принципів сучасної кваліметрії та етапів, описаних у роботах Г. Дмитренка [7], Г. Єльнікової, З. Рябової [9], І. Анненкової [2]. Розрахунок вагових коефіцієнтів для кожного параметра, фактору та критерію здійснювався на основі вивчення думок експертів за допомогою методу Дельфі. Ґрунтуючись на отриманих результатах, ми розробили згорнуту факторно-критеріальну модель ефективності моніторингу якості освіти (табл. 1).

Загальний рівень $P_{\text{заг}}$ ефективності моніторингу якості освіти у ЗВО визначається за формулою:

$$P_{\text{заг}} = M_1 \cdot P_1 + M_2 \cdot P_2 + M_3 \cdot P_3, \quad (1)$$

де M_1, M_2, M_3 – вагомості параметрів; P_1, P_2, P_3 – значення параметрів.

Критерії K_i оцінювання рівня ефективності моніторингу якості освіти оцінюються середньозваженою арифметичною залежністю такого вигляду:

$$K_i = v_i \cdot k_i, \quad (2)$$

де v_i – вагомості критеріїв; k_i – значення коефіцієнтів відповідності.

Фактори F_j ефективності моніторингу якості освіти оцінюються за формулою:

$$F_j = \sum_{i=1}^n m_i \cdot K_i, \quad (3)$$

де m_i – вагомості факторів; K_i – значення критеріїв.

Параметри P_k якості професійної діяльності оцінюються за формулою:

$$P_k = \sum_{j=1}^n M_j \cdot F_j, \quad (4)$$

Таблиця 1

Кваліметрична модель ефективності моніторингу якості освіти

Параметр	Ваго- мість	Фактор	Вагомість	Критерії	Ваго- мість		
1. Забезпечення моніторингу якості освіти.	0,33	1. Нормативно-методичне забезпечення.	0,40	Ступінь відповідності системи внутрішнього забезпечення якості освіти державним вимогам.	0,25		
				Наявність локальних нормативних документів.	0,25		
				Поєднання якісних і кількісних критеріїв оцінювання якості освіти.	0,25		
				Наявність методичного забезпечення щодо організації та проведення моніторингових процедур, обробки, інтерпретації отриманих результатів.	0,25		
		2. Матеріально-технічне забезпечення.	0,30	3. Кадрове забезпечення.	0,30	Забезпеченість оргтехнікою.	0,30
						Програмне забезпечення.	0,40
						Інформаційне забезпечення.	0,30
		3. Кадрове забезпечення.	0,30	0,30	0,30	Наявність підрозділу/особи, відповідального за моніторинг.	0,40
						Ступінь підготовки експертів.	0,30
						Ступінь підготовки відповідальних за проведення моніторингу.	0,30
2. Проведення моніторингових процедур.	0,33	4. Інформаційний супровід моніторингу.	0,50	Доступність та своєчасність інформації щодо термінів проведення моніторингу.	0,30		
				Доступність інформації щодо результатів моніторингу.	0,30		
				Доступність інформації щодо рішень, прийнятих за результатами моніторингу.	0,40		
		5. Проведення моніторингу.	0,50	0,50	0,50	Оптимальність терміну проведення моніторингових процедур.	0,20
						Складність заповнення анкети.	0,15
						Оптимальна кількість критеріїв якості освіти.	0,20
						Вмотивованість НПП та здобувачів освіти щодо участі у моніторингових процедурах.	0,25
						Дотримання етичних норм під час проведення моніторингу.	0,20
3. Результати моніторингу.	0,33	6. Підвищення якості освіти.	0,50	0,50	Позитивна динаміка змін рівня якості освіти.	0,40	
					Підвищення задоволеності здобувачів освіти якістю освіти.	0,30	
					Позитивні результати зовнішнього оцінювання якості освіти.	0,30	
		7. Удосконалення моніторингу.	0,50	0,50	0,50	Оновлення нормативно-методичного забезпечення.	0,50
						Оновлення інструментарію.	0,50
Загальна оцінка в частках одиниці	1,00		1,00				

де M_j – вагомості параметрів; F_j – значення факторів.

Висновки. Найбільш перспективним підходом до визначення сутності ефективності моніторингу якості освіти у ЗВО, на наш погляд, є підхід досягнення поставленої мети. Розгляд моніторингу як системи і застосування кваліметричного підходу дозволяють проєктувати його ідеальну модель та вимірники (кваліметричні стандарти) для кількісного визначення рівня ефективності. Перевагою

розробленої кваліметричної моделі ефективності моніторингу якості освіти є цілісне її уявлення як системи взаємопов'язаних складників (підсистем), що може вважатися своєрідним стандартом. Особливістю цієї моделі є можливість адаптації для кожного ЗВО, що забезпечує її варіативність. Відстеження змін рівня ефективності моніторингу якості освіти у ЗВО на основі розробленої нами факторно-критеріальної моделі дозволяє відслідковувати динаміку показників ефективності моніто-

рингу і приймати на основі отриманих результатів управлінські рішення, які сприятимуть удосконаленню моніторингових процедур. Перспективою подальшого пошуку в напрямі дослідження є розроблення методичного забезпечення визначення ефективності моніторингу якості освіти та освітньої діяльності у ЗВО.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. Київ : КНЕУ, 2005. 292 с.
2. Анненкова І. Теорія і методика моніторингу якості професійної діяльності науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06. Київ, 2016. 505 с.
3. Бричко М. Оцінювання ефективності управління діяльністю банків в системі фінансових відносин їх стейкхолдерів : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Суми, 2014. 265 с.
4. Герасимов О. Аналіз підходів до трактування ефективності діяльності підприємств. *Бізнес Інформ*. 2017. № 10. С. 27–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_10_5.
5. Выварец А., Дистергефт Л. Эффективность производства: теория, методология и методика оценки. *Экономическая эффективность: теория, методология, практика* : сборник науч. статей. Екатеринбург : УГТУ, 2000. С. 323.
6. Дженстер П., Хасси Д. Анализ сильных и слабых сторон компании: определение стратегических возможностей / пер. с англ. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2003. 368 с.
7. Дмитренко Г. Стратегический менеджмент: целевое управление персоналом организаций. Киев : МАУП, 1998. 188 с.
8. Долан Э.Дж., Доминенко Б. Экономикс: англо-русский словарь-справочник / пер. с англ. Москва : Лазурь, 2004. 544 с.
9. Єльнікова Г., Рябова З. Моніторинг як ефективний засіб оцінювання якості загальної середньої освіти в навчальному закладі. *Обрії*. 2008. № 1 (26). С. 5–12.
10. Комюніке конференції міністрів вищої освіти Європи. Берлін, 19 вересня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_754#Text.
11. Літвінов О., Журенко А. Проблеми визначення сутності економічної ефективності. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. Одеса : ОНЕУ, 2017. № 6 (248). С. 67–81.
12. Павленко І. Подходы к определению экономической сущности понятия «эффективность». *Экономика и управление*. 2006. № 1. С. 35–38.
13. Подольчак Н. Поняття та види ефективності систем менеджменту машинобудівних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2007. № 23 (606). С. 203–210.
14. Прокоф'єва К. Теоретична сутність економічної категорії «ефективність діяльності підприємства». *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія «Економічні науки»*. Вип. 6. Т. 2. 2013. С. 255–258.
15. Романюк Н. Підвищення ефективності діяльності посередницьких структур в сільському господарстві : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Івано-Франківськ, 2018. 209 с.
16. Словарь финансовых терминов. URL: dic.academic.ru.
17. Сурмин Ю. Теория систем и системный анализ. Киев : МАУП, 2003. 368 с.
18. Шегда А. Менеджмент. Київ : Знання ; КОО, 2002. 583 с.
19. Штеле Е., Вечерковская О. К вопросу о понятии «эффективность». *Экономический анализ: теория и практика*. 2017. Т. 16. № 5. С. 935–947.
20. Armstrong Michael. Performance management: key strategies and practical guidelines. 3rd edition. London : Kogan Page, 2006. 215 p.